ZAMONAVIY O‘ZBEK VA QOZOQ ADABIY MUHITIDA BADIIY SO‘Z MAHORATI

Saydullayeva Mashxura Salohiddinovna
https://doi.org/10.5281/zenodo.23370353

Annotatsiya. Mazkur tezisda o‘zbek va qozoq adabiy an’analarida badiiy so‘zning estetik vazifasi, obraz yaratish, milliy xotirani ifodalash hamda ijodkor uslubini individuallashtirish imkoniyatlari qiyosiy yondashuv asosida yoritiladi. A. Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani va M. Auezovning “Abay yo‘li” epopeyasiga tayangan holda badiiy nutqning tasviriy, dialogik va madaniy qatlamlari sharhlanadi. Tadqiqot matni ilmiy-adabiy tahlil bo‘lib, unda miqdoriy korpus hisoblari bajarilmagan.

Kalit so‘zlar: badiiy so‘z, o‘zbek adabiyoti, qozoq adabiyoti, poetika, milliy kolorit, dialog, metafora, qiyosiy tahlil.

МАСТЕРСТВО ХУДОЖЕСТВЕННОГО СЛОВА В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ И КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ СРЕДЕ

Аннотация. В тезисе сопоставляются эстетические функции художественного слова в узбекской и казахской литературных традициях: создание образа, выражение национальной памяти и формирование индивидуального стиля автора. На материале романа А. Кадыри «Минувшие дни» и эпопеи М. Ауэзова «Путь Абая» рассматриваются изобразительные, диалогические и культурные уровни повествования. Исследование носит интерпретационный характер и не содержит количественных корпусных измерений.

Ключевые слова: художественное слово, узбекская литература, казахская литература, поэтика, национальный колорит, диалог, метафора, сравнительный анализ.

THE ART OF LITERARY LANGUAGE IN THE CONTEMPORARY UZBEK AND KAZAKH LITERARY ENVIRONMENT

Abstract. This paper compares the aesthetic functions of literary language in Uzbek and Kazakh traditions, focusing on imagery, cultural memory, and authorial style. Using Abdulla Qodiriy’s O‘tkan kunlar and Mukhtar Auezov’s Abai Zholy as illustrative texts, it discusses figurative, dialogic, and cultural layers of narration. The study is a qualitative interpretation; no quantitative corpus measurements are claimed.

Keywords: literary language, Uzbek literature, Kazakh literature, poetics, cultural identity, dialogue, metaphor, comparative analysis.

KIRISH

Badiiy so‘z badiiy asarning faqat axborot yetkazuvchi vositasi emas, balki undagi g‘oya, obraz va hissiy munosabatlarni bir butun estetik tizimga aylantiruvchi muhim omildir. O‘zbek va qozoq adabiyoti

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

turkiy tillar yaqinligi, xalq ogʻzaki ijodi, tarixiy tajriba hamda maʼnaviy qadriyatlar nuqtayi nazaridan mushtarak ildizlarga ega. Shu bilan birga, har bir xalqning tafakkur shakli, tabiat tasviri, ijtimoiy munosabatlarni ifodalash usuli va badiiy anʼanalari oʻziga xosdir. Badiiy soʻz mahoratini shu ikki tamoyil — umumiylik va individuallik — kesishgan nuqtada baholash muhim [1, 2].

Tezisning maqsadi — oʻzbek va qozoq nasrida obrazlilik, tilning milliy-madaniy qatlamlari, dialog va muallif nutqi orqali yuzaga keladigan badiiy taʼsir mexanizmlarini qiyosiy asoslash. Tahlil usullari sifatida qiyosiy-tipologik yondashuv, poetik talqin, kontekstual oʻqish va stilistik kuzatishdan foydalanildi. Misollar muayyan asarlarning umumiy poetik xususiyatlari darajasida tahlil qilinadi; statistik ustunlik yoki chastota haqida xulosa chiqarilmaydi.

ASOSIY QISM

Badiiy soʻzning tasviriy-estetik imkoniyatlari. A. Qodiriy “Oʻtkan kunlar”da tarixiy muhitni shaxsiy taqdir va ijtimoiy ziddiyat bilan bogʻlaydi. Personajlarning nutq uslubi, murojaat shakllari, odob va muomala birliklari voqelikni milliy ruhda gavdalantirishga xizmat qiladi [1]. Adabiy obraz faqat tashqi belgi bilan emas, soʻzning emotsional ohangi, tildagi baholash birliklari va nutq vaziyatlari orqali ham shakllanadi. Shuning uchun badiiy mahoratni birgina metaforalar miqdori bilan oʻlchash toʻgʻri emas: kontekstda oddiy soʻz ham kuchli estetik yuk olishi mumkin [3, 4].

M. Auezovning “Abay yoʻli” epopeyasida keng epik manzara, shaxs va jamoa munosabati, ogʻzaki poetik anʼana hamda tafakkur yangilanishi badiiy til orqali uygʻunlashadi [2, 9]. Qozoq dashti, avlodlar oʻrtasidagi qarama-qarshilik va baxshi-oqinlikka yaqin ogʻzaki ijod ruhi matnning badiiy dunyosini belgilaydi. Abay shaxsining maʼnaviy oʻsishi haqidagi tasvirda madaniyat va adabiy merosning oʻzaro munosabati alohida oʻrin tutadi. Auezov epopeyasini faqat milliy epos koʻrinishida emas, murakkab tarixiy-adabiy jarayon doirasida ham talqin qilish mumkin [9].

Milliy kolorit va madaniy xotira. Oʻzbek nasrida mahalla, oila, urf-odat, mehmondoʻstlik va muomala madaniyatiga oid nutq birliklari matnga mahalliy rang kiritadi. Qozoq adabiy muhitida dasht turmushi, urugʻ-jamoa xotirasi, oqinlik anʼanasi va tabiat bilan bogʻliq ramziy tasvirlar shunga yaqin vazifani bajarishi mumkin. Bu belgilar barcha asarlarda bir xil uchraydi degani emas; ular asarning tarixiy davri va muallifning uslubiy tanloviga bogʻliq. Lotman nazariyasida adabiy matn madaniy maʼnolarni saqlovchi hamda yangilovchi semiosfera bilan uzviy bogʻlanadi [6].

Dialogik ifoda va ovozlar xilma-xilligi. Qahramon nutqi, muallif bayoni, xalqona iboralar va baholovchi ohangning oʻzaro taʼsiri asarning ichki koʻpovozliligini tashkil etadi. Baxtin badiiy nasrning dialogik xususiyatiga eʼtibor qaratib, turli ijtimoiy nutqlar oʻzaro munosabati tasviriy mazmunni kengaytirishini koʻrsatgan [5]. Qodiriyda maishiy-siyosiy munozara bilan shaxsiy tuygʻu toʻqnashuvi, Auezovda esa anʼanaviy qarashlar va yangi maʼrifiy tafakkur oʻrtasidagi tortishuv badiiy dialogni tahlil qilish uchun muhim yoʻnalish hisoblanadi.

1-jadval. Oʻzbek va qozoq nasri badiiy soʻzining qiyosiy-stilistik koʻrinishlari (sifat tahlili)

Mezon	Oʻzbek nasridagi namoyon boʻlishi	Qozoq nasridagi namoyon boʻlishi
Milliy-madaniy leksika	Muomala, oila, tarixiy shahar madaniyati	Dasht turmushi, oqinlik va jamoa xotirasi
Obrazlilik	Portret, psixologik detal, kinoya	Epik tasvir, tabiat manzarasi, timsol
Dialog	Ijtimoiy munosabat va	Avlodlar va

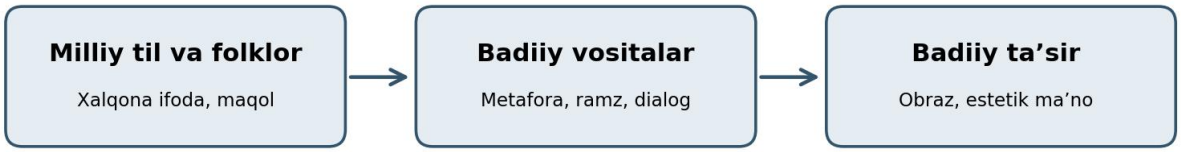
© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

	xarakter ochilishi	dunyoqarashlar to‘qnashuvi
Uslubiy maqsad	Tarixiy tajriba va shaxs taqdiri	Shaxs ma’naviy o‘sishi va tarixiy xotira

Jadval qat’iy milliy farqlarni emas, tanlangan asarlarni o‘qishda e’tibor qaratish mumkin bo‘lgan uslubiy yo‘nalishlarni jamlaydi. Masalan, tarixiy voqelikning til orqali ko‘rsatilishi ikkala adibga ham xos, biroq uning badiiy vazifasi syujet va muallif pozitsiyasiga qarab turlicha shakllanadi.

Zamonaviy adabiy muhit bilan bog‘liqlik. Hozirgi adabiy jarayonda milliy an’anani saqlash, turli madaniyatlar orasidagi muloqot va yangi ifoda usullarini izlash dolzarb. Mumtoz va XX asr nasrida yaratilgan til-estetik tajriba keyingi avlod ijodkorlari uchun manba bo‘lib xizmat qiladi; biroq zamonaviy o‘zbek hamda qozoq adabiyotining barcha tendensiyalarini ikki tarixiy roman misolida umumlashtirish mumkin emas. Shuning uchun bu asarlar zamonaviy badiiy muhitni tushuntiruvchi adabiy an’ana va qiyosiy tayanch sifatida tanlangan [7, 8, 10].

Badiiy so‘z mahoratini talqin qilishning konseptual modeli

1-rasm. Badiiy so‘zning estetik ta’sirini izohlovchi konseptual diagramma (statistik ma’lumot emas)

Diagrammada milliy leksik-ma’naviy zamin va badiiy ifoda vositalarining matn ichida obraz hamda estetik ma’no yaratishga xizmat qilishi aks ettirilgan. Ushbu ketma-ketlik qat’iy sababiy model emas: o‘quvchi talqini, janr va tarixiy kontekst ham badiiy ta’sir darajasini o‘zgartiradi. Tilning kommunikativ vazifasi haqidagi yondashuvlar ham badiiy xabarni shakl va mazmun birligi sifatida tushunishga yordam beradi [4, 7].

XULOSA

O‘zbek va qozoq adabiy an’analarida badiiy so‘z mahorati milliy xotira, obrazlilik, dialogik tuzilma va individuallashgan muallif uslubining birligida namoyon bo‘ladi. A. Qodiriy va M. Auezov asarlari misolida nutqning milliy koloritni ifodalashi, inson xarakterini ochishi hamda tarixiy tajribaga estetik shakl berishi qiyosiy tahlil qilindi. Bu ikki tajriba mushtarak turkiy madaniy zaminga ega bo‘lsa ham, obraz va epik makon qurilishida o‘ziga xos poetik yechimlarga ega. Keyingi tadqiqotlarda zamonaviy yozuvchilar matnlarini to‘liq korpus asosida qiyoslash, metafora va dialog turlarini aniq mezonlar bo‘yicha kodlash mazkur nazariy xulosalarni empirik sinash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qodiriy, A. (1926). O‘tkan kunlar [Roman].
2. Auezov, M. (1942–1956). Abay yo‘li [Roman-epopeya].
3. Wellek, R., & Warren, A. (1949). Theory of literature. Harcourt, Brace and Company.
4. Jakobson, R. (1960). Closing statement: Linguistics and poetics. In T. A. Sebeok (Ed.), Style in language (pp. 350–377). MIT Press.

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

5. Bakhtin, M. M. (1981). The dialogic imagination: Four essays (M. Holquist, Ed.; C. Emerson & M. Holquist, Trans.). University of Texas Press.
6. Lotman, Y. M. (1990). Universe of the mind: A semiotic theory of culture (A. Shukman, Trans.). I.B. Tauris.
7. Genette, G. (1980). Narrative discourse: An essay in method (J. E. Lewin, Trans.). Cornell University Press.
8. Rimmon-Kenan, S. (1983). Narrative fiction: Contemporary poetics. Methuen.
9. McGuire, G. (2018). Aqyn agha? Abai Zholy as socialist realism and as literary history. Journal of Eurasian Studies, 9(1), 2–11. https://doi.org/10.1016/j.euras.2017.12.001
10. Fairclough, N. (1992). Discourse and social change. Polity Press.

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.